

ARVUSTUS

ANU KANNIKESE RAAMAT ARHITEKTUURILOOLASE LOETUNA

Mart Kalm

Anu Kannike. *Kodukujundus kui kultuuriloomine. Etnoloogiline Tartu-uurimus. Eesti Rahva Muuseumi Sari 4. Tartu, 2002. 249 lk.*

Anu Kannikese doktoritööl põhinev monograafia *Kodukujundus kui kultuuriloomine. Etnoloogiline Tartu-uurimus* on äärmiselt sümboolne teadustekst, mida on mõnus ja huvitav lugeda. Kinnitust leiab tõsiasi, et 1990. aastate jooksul on eesti etnoloogias toimunud kvalitatiivne hüpe kaasaegsete küsimusepüstituste suunas, millega on kaasnenud orgaaniline integreerumine tänapäevase rahvusvahelise humanitaaria polüfoonilisse keelde.

Alljärgnev tekst ei pretendeeri hõlmavale arvustusele, sest naaberdistiipliini kunstiteaduse esindajana ei pea ma ennast pädevaks vaagima igat selle töö voo eest ja kõigega ma ka lihtsalt ei oska suhestuda. Kuid see raamat haakus kunstiajaloolase huvidega siiski nii mitmes kohas, et ärgitas dialoogi astuma ja teatud mõtteid edasi mõtlema. A. Kannike rõhutab korduvalt, et etnoloogias on esemeuurimusest edasi liigutud elustiili jälgimisele inimkesksest perspektiivist. Samasugune rõhuasetuse nihkumine arhitekti loodud taieselt elule ehitatud keskkonnas on toimunud arhitektuuriajaloo (vt ülevaatlukult: Saarikangas 1998). Eestis on tendents lisaks tasa sisse imbumisele ka manifesteerinud (magister Andres Kure koostatud arhitektuuriajakirja *Maja* erinumber *Kasutaja revolutsioon* 2002, nr 1 (32); *Tallinna juht. A User's Guide to Tallinn*. 2002).

A. Kannike tunnistab, et sünteetilisel kodu-uurimisel on arhitektuuriajalugu oluline komponent (lk 22) ja arhitektuuriuurijate tekstes on ta ka päris ulatuslikult kasutanud ning kogu 2. peatükki – kodukujundus kui moe ja traditsiooni dilemma – läbib allhoovusena

kunstiteaduslik lähenemisviis. Samas pole ta oma metodoloogiat selgitavas osas erinevalt keskkonnapsühholoogidest ja peresotsioloogidest arhitektuuriloolasi oma kodumaisesse sugupuusse põiminud. Kui 28. leheküljel peetakse kaudse kodukäsitlusena viitamiseväärseks üht Raimo Pullati üsna juhuslikku artiklit, millest selles kontekstis lähedaseteemalisena on arhitekt Leonid Volkovi omaaegne väitekirj (1957) palju olulisem, hoolimata, et arhitektuuriajaloolased on sellesse üleolevalt suhtunud, siis võinuks ka arhitektuuruurimuse panust analüüsida. Lihtsalt huvitav olu luges, kuidas näeb etnoloog arhitektuuriloolaste kodukäsitlusi oma historiograafilises perspektiivis. Võib-olla on A. Kannikest siin kammitsenud arhitektuuriloolaste kirjutiste laia amplituuda tõttu kohati mitteakadeemiline väljenduslaad, kaasaegses kunstiteaduses ei peeta jooksvat kriitikat puhta teaduse suhtes alaväärseks ja lisaks ei jaksata alati ära öelda valgustuslikul rindel. On naljakas, kui ainus viide Karin Hallas-Murulale osutab üht iseenesest väga head *Eesti Ekspressi* artiklit samas, kui see uurija on kirjutanud eesti kodu geneesi seisukohalt palju olulisemaid teadusartikleid, näiteks “Eestlane ja suurlinn” (1995). Kunstiteaduse sees läheneb siinsele etnoloogilisele vaatenurgale Epp Lankotsa bakalaureusetöö “Kommunikatiivse ruumi probleem. Materiaalne keskkond ja sümbolne kultuur post-sotsialistlikus Eestis” (1999, juhendaja Krista Kodres; vt ka Lankots 2003), kus vaadatakse Pierre Bourdieu’st lähtudes rikkurite maitseelistusi. A. Kannike tundub Bourdieu’ suhtes kriitiline (lk 25), kuid kardan, et noori kunstiteadlasi paneb pead vangutama argikultuuri käsitlev raamat, kus saadakse hakkama end Henri Lefebvre’i ja Michel de Certeau’ suhtes positsioneerimata.

Kunstiteadusliku taustaga osa A. Kannikese raamatust on väga hästi kirjutatud, ilmselt allikate mõjul on stiil siin emotsionaalsem ja sõnavara rikkalikum kui ülejäänud tekstis. Eriti meeldis euroremondi käsitlus siirderiituseks. Ainult kohati tekib luges küsimus, miks autor ei seleta seda põhjust-tagajärge, tagamaad jne, kuid tükk maad hiljem tuleb muus seoses ilmsiks, et see mõttekäik pole talle võõras, võib-olla on ta kordamishirmust teksti rappinud. Siiski ujuvad seisukohad natuke, kohati aimub trotsi, et olen Tartu naisteadlane, kes otsustab ise, millise klõpsuga kuklas ja kotiga käes kuningat tervitada, teisalt paistab A. Kannike uskuvat, et professionaalsed kujundajad pole ainult ülburid ja neist võiks kodu mõistlikumal korraldami-

sel ka tolku olla. Raamatu rõhutatult koledas pildivalikus – üks arhitekt, kellele raamatut näitasin, küsis lausa, miks autor tartlasi niimoodi vihkab – avaldub selgelt esimene positsioon. Kas ei ole veidi ebahistoristlik, kui jääb kõlama, et 1930. aastatel korraliku kodu rajanud olid edumeelsed ja edasipüüdlikud tublid eestlased, 1990. aastatel sama teinud on aga kunstiprofessionaalide abil hea maitse “ära õppinud” majanduseliit?

Mul on norimist vaid üksikute lausete kallal, mis A. Kannikese kasutada olnud allikate suhtes on võib-olla täiesti korrektsed, sest teatud asjad on lihtsalt läbi kirjutamata. Näiteks väidab A. Kannike leheküljel 55, et “moodsa elu ja moodsa kodu ideed said laiema leviku alles 1930. aastate intensiivsete riiklike kampaaniate tulemuseks”. Nõuandekirjanduse plahvatus oli enne Pätsi aega 1931–32, mil modernism tuli ja ehmatas ning vajas lahtiseletamist. Samas on majanduskriisist väljumise aastad just intensiivse odava elamuehituse periood. Muidugi olid pärast tulnud riiklikud kampaaniad leviku suhtes tähtsad, kuid siis tõmmati juba ka modernistlikku vormi tagasi ja tüüpiliselt oma aja autoritaarsele režiimile hinnati hoopis looduslikust materjalist meeskäsitööd.

Leheküljel 49 kirjutab A. Kannike, et kaasaegsete erialaajakirjade hoiak on erinevalt 1930. aastate laiadele hulkadele orienteeritud rahvalähedasest valgustustegevusest elitaristlik (lk 54 teine lõik küll mahendab seda). See on õige, kuid etteheitev vastandus pole päris täpne. Ka enne sõda oli elitaarselt (= professionaalselt) ainult (sise-)arhitekti kavandatud luksuskortereid tutvustavaid väljaandeid, nagu *Varamu* lisa *Eesti Arhitektuur*. Pigem on praegu puudu kvaliteetset nõuandekirjandusest, ehkki selle tase oli ka 1930. aastatel väga kõrkuv (Kompuse kõrval oli Klein innustunud naiivne diletant, Aaslava veel abitum, Rimmel aga üsna asjalik). A. Kannikese silm märkab õigesti kontrasti erialaajakirjade ja tavaliste koduajakirjade vahel, kuid probleem pole mitte niivõrd erialaajakirjade kõrkuses, kui võrd rahvaajakirjade madalas tasemes. Muidugi pole see etnoloogi töövaldkond, kuid teadlane võiks läbi näha ajakirjanduse teisenemist, kus missiooni- ja vastutustundliku, eetilise ja moraalse hoiaku on välja vahetanud varjamatu kasumijaht. Koduajakirjad käivad käepäraseid enam-vähem viisakaid näiteid, mitte ei mõtle kvaliteetse nõuande abil eesti kodu paremaks muutmisele, sest see tähendaks lisainvesteeringut, mis omanikule ruttu tagasi ei tule. Sama õõnes

propagandatrikk oli ka president Meri kodukaunistamiskampaania, kus agaramatele jagati ARSi taldrükud niisama välja, kuid erinevalt Pätsi ajast jäeti sisuline rahvavalgustustöö tegemata.

Eesti võrdlemine Soome ja Rootsiiga 1930. aastate loodusläheduses ning modernismi mahendamises on üle pakutud (lk 57). Põhja-maad tegid 1920.–30. aastate vahetusel läbi tõelise keskeuroopaliku uusasjaliku modernismi betoonpindade ja varjuta elektrikirmitudega ning see, et Alvar Aalto hakkas seejärel väärtustama vaba vormi ja looduslike materjale, oli maailmas trendiloov uuendus. Ükskõik kui palju me ka oma esimesi arhitekte ei armastaks, tuleb tunnista, et nad jäid ajakirjade järgi kaasajooksikuiks, kes ainult tõnkasid avangardi keelt. Toonane ainus koduteoreetik Hanno Kompus seab meile ju eeskujuks varast, veel Viinis tegutsevat Josef Franki, kes keeldub heaks kiitmast avangardi masinaestetiikat ja tahab jääda õdusamaks.

Ehkki nõukogude ajal oli moe ja kodu vahel ajaline nihe kohmaka mööblitööstuse inertsitõttu, ei saa nõustuda väitega, et sajandialguse raskepärusus hakkas eesti koduinterjööridest kaduma alles 1960. aastate lõpul (lk 61). Tegelikult juhtus see kümme aastat varem ja Lauri Vahtre (1991) on seda tabavalt nimetanud tegelikult eesti aja lõpuks. Nimelt hakati massiliselt ehitama 1-317 seeria maju ehk hruštšovkasid 1950. aastate lõpul ja sealsetesse väikekorteritesse ei mahtunud enam pärast sõda jätkuvalt eestiaegses stiilis toodetud massiivne mööbel. Harkis tikkjalgadel neerulaud on eelkõige sulaaegse kodu sümbol. 1960. aastate teisel poolel hakkas mööblinäitustel ja varsti ka “Standardi” toodanguna tulema uuesti tume ja massiivne, kuid nüüd juba soome modernismist vaimustunud mööbel. Tekstis annab tunda, et ajakirja *Kunst ja Kodu* mainitakse ainult viitega Piret Lindperele ja tegelikult on need läbi lugemata, sest muidu mõistnuks autor paljusid 1990. aastatesse ulatuvaid kodu aluskihistusi sügavamalt.

Natuke lahtiseletamist vajab seksioonkapp. Autor ei distantseeru teadlasena oma informantidest ja peab seda samamoodi halvaks maitseks, mille mitmepealise lohega asjatundjad võitlevat (lk 54). Tegelikult esindab seksioonmööbel, mis põhimõttena jõudis Eestisse juba 1930. aastate alguses¹ ja sai 1970. aastatel pea iga kodu ko-

¹ Algul kombinatsioonimööbli nime all (Corjus 1932).

hustuslikuks elemendiks, puhtalt minimalistlikku modernismi. Eesmärk on vastavalt iga kodu eripärale (kombineeritavus) rühmitada asjad väikeses korteris ratsionaalselt kokku, et oleks vähem eraldi erifunktsioonilisi mööblitükke ja ruum vidinatega vähem koormatud. See, et 1990. aastate lõpus uuritud kodudes olid seksioonkapid elu hilisemate ladestuste koorma all külluslikuks muutunud, mis on ju A. Kannikese väärtustatud kodu ajaline mõde ja kujunduse protsessuaalne iseloom, ei muuda nende tegelikult karget olemust, sest algselt polnud need kodud ülekuhjatud, nagu väidetakse leheküljel 160. Küllap varsti restaureerivad sisearhitektid seksioonmööblit sama hardalt kui 1930. aastate esemeid. Muidugi on seksioonmööblil vana vale aja tempel otsa ees, aga ülekohtune on sellele lisada esteetilisi süüdistusi.

A. Kannike vaatab kodu kui asjade emotsionaalset kooslust ega huvitu, kus see paikneb. Ta küll teeb loodusega suhte kattevarju all vahepeal ilusa ekskursi Tartu linnaosadesse, kuid astmestikus kodumaja-linnajagu on keskmine lüli puudu. Huvitav, kui palju arvestasid informandid kodu loomisel majatüübiga? Kas vanas puumajas luuakse kodu samamoodi kui paneelmajas või individuaalelamus? Mõned informandid määratlevad oma suhtumise moodi tulnud avakööki, kuid muidu pole korteriplaneeringu küsimused raamatusse kaasatud. Võib-olla on see liiga arhitektuuriajaloolase pilk, aga siit oleks saanud veel niipalju huvitavat avastada.

A. Kannikese üks keskseid seisukohti, mida ta innukalt tõestab, on kodukujunduse kui rahvakunsti iseväärtus, et see pole professionaalkultuuri lahjendatud tuletis. Sellega võib nõustuda mõningate mõõndustega. Ühtepidi on väites kindlasti oma eriala patriotismi, mis räägib vastu alguses deklareeritud interdistsiplinaarsusele. Teisalt aimub siit 1990. aastate eesti uusliberalistlikku mõtlemist, mis jumaldab vaba ettevõtjat ja alavääristab professionaalsete teadmistega spetsialisti. Ühtepidi on ju inimest allasuruva nõukogude korra järel iseseisvuse innustamine teretulnud, kuid see ei tohi muutuda arrogantsuse õigustamiseks. Kust läheb deprofessionaliseerumise piir? Kas 1990. aastatel eramurajoonidesse massiliselt tekkinud omavolilised ehitised, kus peremees ise vaatas, kuidas oskab, või tüüpajade jumal-teab-kuidas kinniehitatud lodžad on üllas rahvakunst või omavalitsuste (tahtlikust või tahtmatust) haldussuutmatusest tulenev tsiviliseerimatus? Samas ei saa ju eitada, et kodukujun-

dus saab kogu aeg impulsse professionaalsest kultuurist. Tasub vaid võrrelda majapilte kinnisvarakuulutustel 1993. ja 2003. aastal ning on selge, et laiad massid pole jäänud kurdiks asjatundjate õpetussõnadele, nagu kurdab autor 55. leheküljel. Kui A. Kannike asetab kodu moe ja traditsiooni dilemma vahele, siis ta ju tunnistab kodu sõltuvust professionaalide loodust. Mu meelest oluiks etnoloogil autonoomia deklareerimise asemel viljakam uurida, mil määral ja moel mõjutab professionaalkultuur kodukujundust, ja interdistsiplinaarne uurimus võiks juurde küsida, kas kodukujundajale antud nõu ja soovitus olid adekvaatsed.

Olles harjunud vaatama kodu oma mätta otsast alati arhitektuurse ruumina, kus elu lahti rullub, on väga kosutav ja viljakas lugeda kodust kõrgeltharitud etnoloogi vaheda pilgu abil, mis uurib elaniku kaudu, kuidas toimub kodukujundus kui kultuuriloomine.

Kirjandus

- Corjus, Engelhard 1932. Ehituste ja arhitektuuri näitus. – *Tehnika Ajakiri* 9: 178–179.
- Hallas-Murula, Karin 1995. Eestlane ja suurlinn. – *Kunstiteaduslikke uurimusi* 8. Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing, 90–117.
- Lankots, Epp 1999. Kommunikatiivse ruumi probleem. Materiaalne keskkond ja sümboolne kultuur post-sotsialistlikus Eestis. Bakalaureusetöö. Käsikiri Eesti Kunstiakadeemia KTI-s.
- Lankots, Epp 2003. Eesti ärieliidi enesekirjeldusviisid ruumilises keskkonnas. – *Eesti kunsti sotsiaalsed portreed. Lisandusi eesti kunstiloole. The social profiles of Estonian art. Addenda to Estonian art history.* Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 69–78.
- Maja* 2002, nr 1 (32). Tallinn: Solness.
- Saarikangas, Kirsi 1998. Tilan tekijät. – *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa.* Toim. Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 183–203.
- Tallinna juht. A User's Guide to Tallinn.* 2002. Koost. A. Kurg ja M. Laanemets. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Vahtre, Lauri 1991. Millal lõppes eesti aeg? – *Looming* 1: 121–123.
- Volkov 1957 = Л. Волков. Типы квартир жилых домов для применения в условиях города Таллина. Таллин. Käsikiri Eesti Arhitektuurimuuseumis.